

Tennskatten från Peuravuori i Kuru socken Fakta och tradition

Inledning

På Floradagen år 1962 begav sig chauffören Jorma Lepistö hemmahörande i Kuru kyrkby ut för att leta efter rävgryt vid foten av Peuravuori benämnda berg ca. fyra kilometer nordväst om Kuru kyrka. På platsen finns en fem meter hög bergvägg och vid foten av denna en stor samling stenblock i två till tre lager med en genomsnittlig dimension om 1 m³. Då Lepistö böjde sig ned och trevade med handen i en ihållighet under några stenar fann han en trave om fyra tenntallrikar. Utrymmet mellan markytan och stenarnas undre yta var endast 20–30 cm varför han inte närmare kunde undersöka platsen. Till hjälp kallade han då sin åttaårige systerson Jouni Törmä som tre meter längre bort fann en öppning mellan stenarna där han kunde åla sig in till fyndplatsen. Han påträffade då en annan trave bestående av fyra tenntallrikar, som dock var så fastkilade mellan stenarna och markytan, att han inte förmådde lösgöra den. Han fäste då en järntråd omkring den, varefter morbrodern kunde draga ut tallrikarna. På platsen hittade han ytterligare en tennflaska samt en kopparkittel som innehöll ännu en tennflaska. Samtliga föremål fanns inom ett 1 m² stort område. Tenntallrikarna låg med botten uppåt och den ena tennflaskan på sidan medan kopparkitteln stod upprätt. Föremålen låg på markytan och har alltså icke varit nedgrävda. Emedan tennföremålen låg så tätt sammanpressade kan man antaga, att utrymmet mellan stenarna ursprungligen har varit aningen större ty annars hade tallrikarna inte kunnat staplas på varandra. Sannolikt har tjälen senare flyttat de stenblock under vilka skatten i tiden gömts. Några uppgifter om att föremålen skulle ha varit omgivna av ett hölje finns inte.

Fyndplatsen inspekterades den 18 maj 1962 av fil.mag. Esko Sarasmo och fyndet inlöstes av Arkeologiska kommissionen den 3 september samma år för 210 000 mark, d.v.s. 2100 mark i våra dagars mynt. Enligt en notis i tidningen Keskisuomalainen för den 12 juli 1962 företog man sig senare att med tillhjälp av dynamit skaffa sig tillträde till fyndstället i hopp om ytterligare skatter. Operationen resulterade dock icke i några som helst fynd.

Fyndet

1. Tentallrik av barocktyp, bedbrättad och med mittbule (fig. 1). Diameter 34.5 cm. Trestämplat tenn och tillverkad av Adam Weigang i Stockholm 1661–1677. I brättet har ytterligare slagits en 8-hörnig stämpel med ett bomärke i centrum omgivet av texten ISACVS BRENNE (fig. 9). Till höger om stämpeln finns ett svagt inristat bomärke samt texten HB SII åtskilda av en liten asterisk. Under botten har inristats ett bomärke jämte initialerna KB (fig. 11b). (NM 62063: 1)
2. Tenntallrik av samma form som föreg., diameter 31,1 cm. Tillverkad av Adam Weigang i Stockholm 1661–1677. I brättet har ingraverats texten CHIRSTIN PERSDOTTER (fig. 2, 10). Under botten svagt inristade initialerna SB (fig. 11a). (NM 62063: 2)
3. Tenntallrik, bredbrättad och med mittbule, diameter 32.9 cm, tillverkad i Stockholm 1657–1695 av Petter Andersson. I brättet har ingraverats initialerna HB SII och under botten inristats ett bomärke (fig. 3). (NM 62063: 3)
4. Tenntallrik, bredbrättad och med mittbule, diameter 31 cm. Tallriken saknar mästärstämplar och botten är helt anfränt av tennpest vilket torde bero på, att den legat överst i en av travarna. I brättet har inslagits samma 8-kantiga stämpel som på tallrik nr 1 samt initialerna HB SII (fig. 4). (NM 62063: 4)
5. Tenntallrik, låg och med bred profilerad rand samt tvenne fårör, diameter 25.5 cm, tillverkad av Erland Bengtsson Ståhlfort i Åbo 1670–1697. Under randen har konstfärdigt ingraverats initialerna MS (fig. 5, 12b). (NM 62063: 5)
6. Tenntallrik, diameter 25 cm, jämn botten och profilerad rand. Fyrstämplat tenn tillverkat år 1698 (årsbokstav E) av Mårten Rochus verksam i Stockholm 1683–1714. Under botten krönt rosstämpel samt oval ängelstämpel. (fig. 6, 12a). (NM 62063: 6)
7. Tenntallrik med profilerad rand, diameter 24.6 cm. Trestämplat tenn, rosstämpel under botten. Stämplarna slitna och mästaren oidentifierbar. (NM 62063: 7)
8. Tenntallrik med profilerad rand och flat botten, delvis trasig. Enligt inspektionsberättelsen skadades en tallrik vid upphittandet. Diameter 22.5 cm. Tillverkad år 1704 (årsbokstav L) i Åbo av Bengt Christierson Ståhlström. (NM 62063: 8)
9. Prismaflaska (kantin) åttasidig, höjd 21 cm, bottendiameter 10.6 cm. Flaskan har skruvlock med fäste för hänkel som dock saknas (fig. 7a). På locket finns tvenne oidentifierbara stämplat. (NM 62063: 9)
10. Prismaflaska av samma typ som föreg., med skruvlock och hänkel (fig. 7b). Flaskan är skadad av eld (?). Tillverkad av Erland Bengtsson Ståhlfort

Fig. 1. Tenntallrik nr 1 från Peuravuori i Kuru. Dimensioner och tillverkare framgår ur fyndförteckningen. Foto T. Syrjänen 1978.

Fig. 2. Tenntallrik nr 2 från Peuravuori i Kuru. Foto J. Salo 1962.

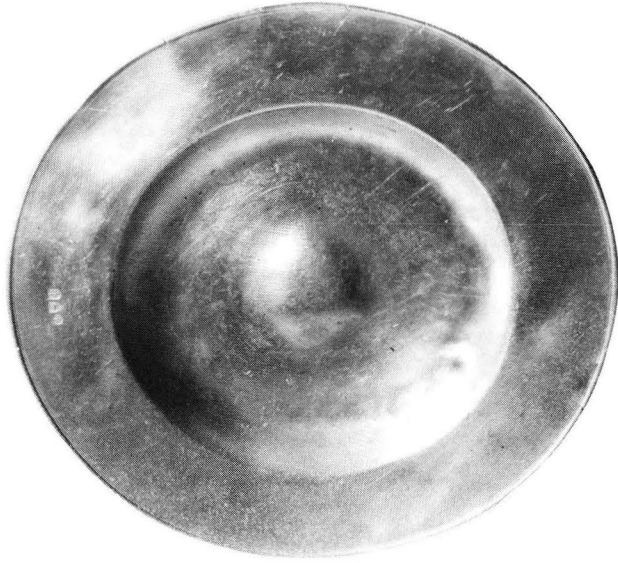

Fig. 3. Tenntallrik nr 3 från Peuravuori i Kuru. Foto J. Salo 1962.

Fig. 4. Tenntallrik nr 4 från Peuravuori i Kuru. Foto J. Salo 1962.

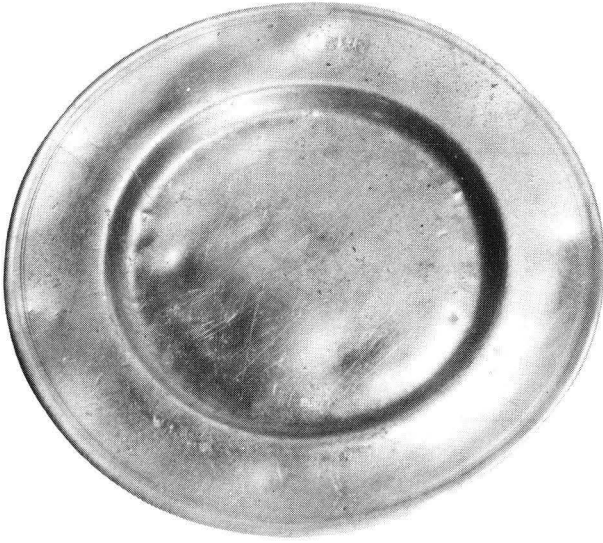

Fig. 5. Tenntallrik nr 5 från Peuravuori i Kuru. Foto J. Salo 1962.

Fig. 6. Tenntallrik nr 6 från Peuravuori i Kuru. Foto J. Salo 1962.

Fig. 7. Åttasidiga prismaflaskor av tenn från Peuravuori i Kuru. a-nummer 8 i fyndkatalogen.
b-nummer 9 i fyndkatalogen. Foto J. Salo 1962.

verksam i Åbo 1670–1697. Flaskan påträffades i kopparkitteln, nr 11 (fig. 8). (NM 62063: 10)

11. Kopparkittel med rund botten och profilerad mynningsrand. Kitteln har trenne pånitade ben av järn, av vilka ett fortsätter som ett 25 cm långt skaft slutande i en ögla. Mynningsdiameter 20,5 cm, höjd 15 cm (fig. 8). (NM 62063: 11)

Fig. 8. Kopparkittel från Peuravuori i Kuru. Foto J. Salo 1962.

Ursprung och attribuering

Av förteckningen framgår, att skatten från Kuru omfattar hela åtta tallrikar och tvenne flaskor av tenn samt en kopparkittel med tre ben av järn, varigenom fyndet utgör det till omfånget största inlösta jordfyndet av tenn i Nationalmuseets samlingar.¹ Tennföremålets samlade vikt uppgår till 8.36 kg, vilket på sin tid torde ha representerat ett icke ringa värde. Emedan ägarna till flere av de föremål som ingår i skattfyndet kan identifieras är det befogat att ägna detsamma en ingående granskning.

Fyndet visar åtminstone till övervägande del en mycket nära anknytning till den österbottniska grenen av släkten Brenner. Av de ovannämnda faten har nr 1 och 4, av vilka det förstnämnda tillverkats av Adam Weigang i Stockholm, tillhört kyrkoherden i Storkyro Isaacus Henrici Brenner född i Mustasaari 1. 1. 1603 och död i Storkyro 31. 7. 1670, förmäld 1629 vid Susanna Werenberg, f. 1609, d. 1685 (Brenner 1912, s. 20). Isak Brenner, som uppenbarligen var en kraftfull och uppskattad kyrkoherde samt riksdagsman är bl.a. känd som introduktör av kyttlandsodlingen i södra Österbotten (Aspelin 1896, s. 7 och 10), en insats som dock även ifrågasatts (Luukko 1945, s. 100 f.). Att Isak Brenner även var konstnärligt begåvad framgår av ett år 1661 daterat

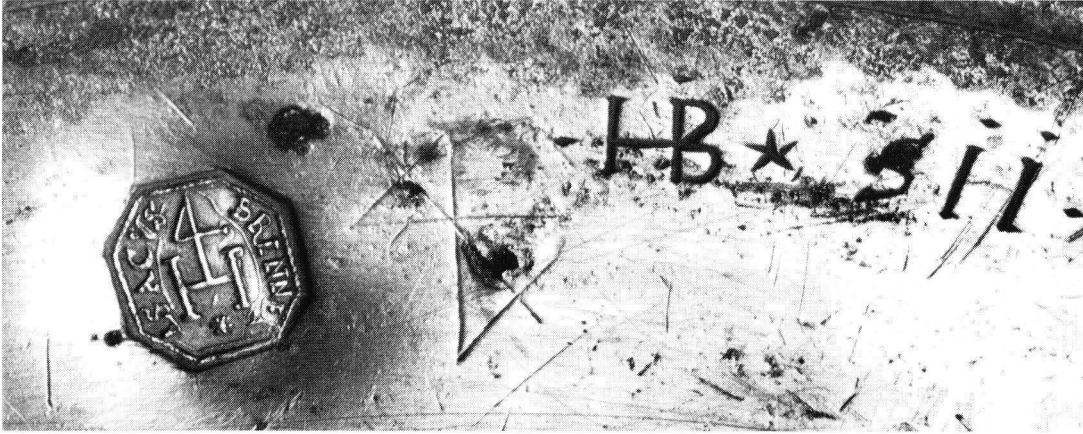

Fig. 9. Detalj av tallrik nr 1 från Peuravuori i Kuru. Foto T. Syrjänen 1978.

Fig. 10. Gravering utvisande ägarens namn på tallrik nr 2 från Peuravuori i Kuru. Foto T. Syrjänen. 1978.

självpporträtt som uppbevaras i Storkyro kyrka (Pylkkänen 1954; 1970, fig. 156). I äktenskapet föddes 20 barn, bland dem den för bl.a. sina betydande insatser inom den antikvariska forskningen i Finland och Sverige kände hovminiatyrmålaren Elias Brenner, vilken uppenbarligen av fadern ärvt sin konstnärliga begåvning.

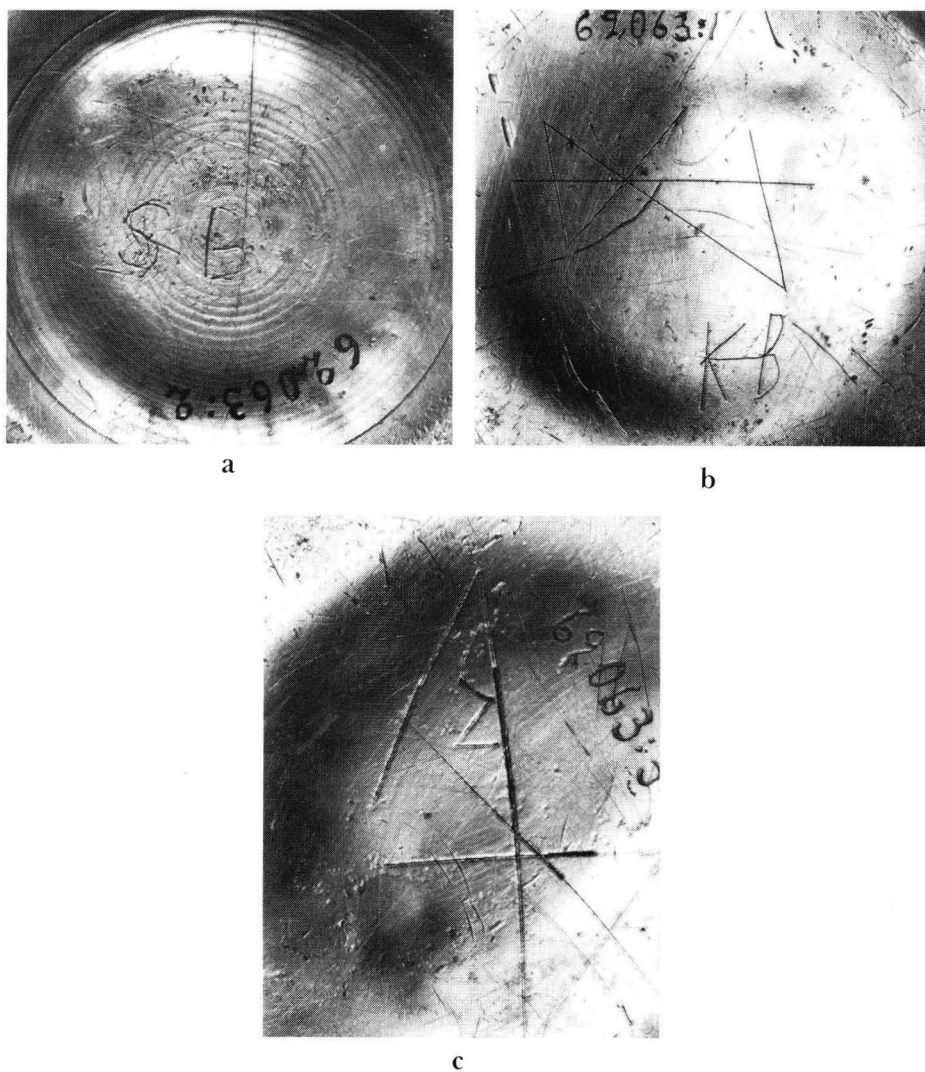

Fig. 11. Inristade initialer och bomärken i botten på tallrikar från Peuravuori i Kuru. a- fat nr 2; b- fat nr 1; c- fat nr 3. Foto T. Syrjänen 1978

Isak Brenner var son till kyrkoherden i Mustasaari Henricus Martini Brennerus, f. 1552, d. 1616 vilken i sin tur var son till prostens i Mustasaari Martinus Mathei Brennerus f. 1516, d. 1595 (Brenner 1912, s. 17 ff. Enligt Aspelin avled Martinus år 1600. Aspelin 1896). Enligt Brenner var Martinus Mathei Brennerus son till Mats Brenner, bonde i Nerpis, sannolikt Nerpis by i

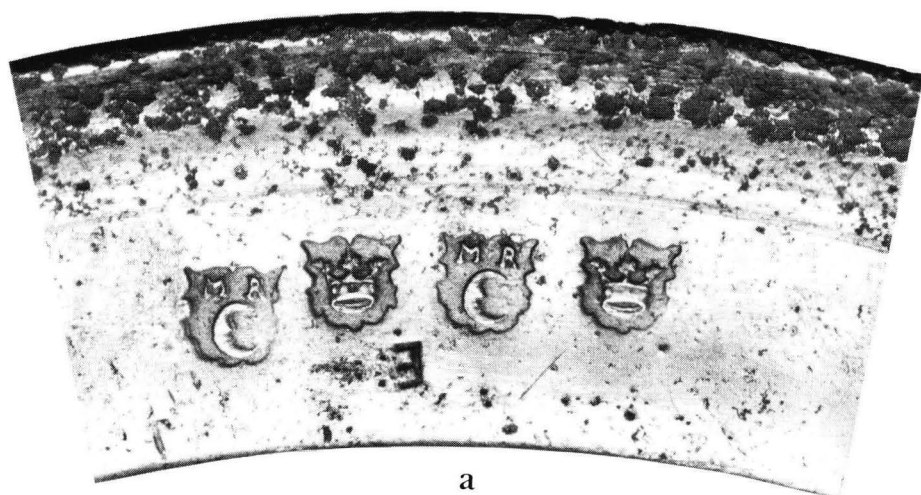
Nyby, St. Mårtens, d.v.s. Marttila socken, en detalj som det är anledning att återkomma till senare. Enligt traditionen har den österbottniska grenen av släkten i tiden utvandrat från Marttila socken i Egentliga Finland. Aspelin anför dock, att släkten härstammar från Kalax by i Närpes socken (Aspelin 1896, s. 4).

Såväl Martinus, Henricus som Isak Brenner har avporträtterats av den sistnämndes son Elias år 1693 på en numera förstörd votivtavla som endast är känd genom ett samtida kopparstick av Elias Brenner och J. van den Aveelen från år 1706, ett stick som ingår i Elias hustrus Sofia Elisabet Brenners verk »Poetiske dikter I», tryckt i Stockholm 1713 (fig. 13). Angående de avbildade personernas porträttlighet kan man konstatera, att Elias Brenner vid faderns död år 1670 var 23 år gammal varför han väl kan tänkas naturtroget ha återgivit faderns anletsdrag, antingen med stöd av minnet eller faderns självporträtt från år 1661. Porträtten av farfadern († 1616) och dennes far († 1595) kan däremot snarast betraktas som fantasiprodukter även om de naturligtvis också kan tänkas bygga på en muntlig släkttradition. Som förlagor till sticket har Elias Brenner använt trenne miniatyrer, vilka omnämns av Aspelin (Aspelin 1896, s. 53). Aspelin förmodar, att den till Vasa kyrka donerade votivtavlan stiftats till farfarsfaderns och farfaderns liksom faderns minne, av vilka de två första hundra år tidigare varit med om att underskriva Uppsala mötets beslut. Minnesmärket skall ha avsett att återuppliva och fira sekelminnet av denna viktiga tilldragelse (Aspelin 1896, s. 110 ff.). Emedan Elias Brenner upphöjdes i adligt stånd år 1712 är det inte omöjligt att sticket över hans förfäder också kunnat publiceras i anledning av denna händelse.

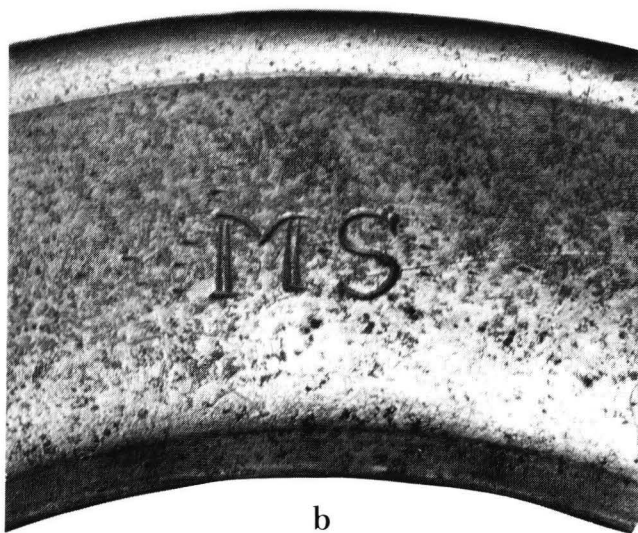
Genom den åttkantiga stämpeln på faten nr 1 och 4 kan dessa alltså bevisas ha tillhört Isak Brenner. När det gäller att tolka symbolen i stämpeln mitt kunde det ligga nära till hands, att anse den utgöra Isak Brenners bomärke. Detta är dock föga troligt, emedan de bomärken som förekommer i Martinus och Henricus Brenners signet har ett annat utseende (Brenner 1912, s. 17 och 19). Tecknet kan snarare uppfattas som en allmänt använd symbol för tenn och sålunda lika väl ansluta sig till tillverkaren som till köparen, ehuru den applicerats i den senares stämpel.

På faten nr 1 och 4 förekommer därtill, liksom även på fatet nr 3 ingraverat initialerna HB och SII åtskilda av en asterisk. Initialerna, vilka enligt Gahlnbäck är sällsynta på tennfat (Gahlnbäck 1925, s. 22) avser Isak Brenners son, kapellanen i Storkyro Henrik Brenner f. 1630, d. 1689 och hans första hustru Susanna Jakobsdotter Jemps. Graveringen har sannolikt utförts i anledning av deras förmålning, vilken bör ha ägt rum före 1669 (Brenner 1912, s. 21) eller senaste före 1675 då Henrik Brenner ingick ett andra äktenskap med Catharina Höök (enligt Hedman 1922 dog Susanna Jakobsdotter Jemps 21. 12. 1672). Fatet nr 1 och 4 har m.a.o. inhandlats av Isak Brenner före 1670 och sedan gått i arv till äldsta sonen Henrik, medan fat nr 3 eventuellt anskaffats först i samband med dennes och Susanna Jemps giftermål. Graveringarna på dessa fat är synbarligen utfärd av samma hand.

Även fat nr 2, liksom nr 1 tillverkat av Adam Weigang, kan anknytas till

a

b

Fig. 12. Detaljer av tallrikarna nr 6 (a) och nr 5 (b) från Peuravuori i Kuru. Foto T. Syrjänen 1978.

släkten Brenner. Fatets brätte bär inskriptionen Chirstin Persdotter, som var gift med borgaren i Vasa Jakob Williamsson Jemps (Jämse) och mor till Henrik Brenners maka Susanna. Tallriken har sannolikt förärats dottern Susanna i samband med hennes giftermål eller åtminstone senast före 1672 då hon dog.

En annan möjlighet är att fatet skänkts till dotterdottern Susanna Brenner (se nedan) före år 1686, då Chirstin Persdotter avled. Som av fig. 11b framgår har under fatet inskrapats initialerna SB, vilka kan avse såväl dottern som dotterdottern. Den senare kan även ha ärvt fatet av sin mormor, den förra däremot inte, emedan hon avled före modern.

Av de övriga tennföremålen, faten nr 5–8 och flaskorna nr 9 och 10 kan inget med säkerhet påvisas ha tillhört en medlem av släkten Brenner. Den konstfärdigt utförda graveringen MS under brättet på fat nr 5, vilken utförts i en från de övriga graveringarna avvikande stil kan nämligen inte hänföras till någon manlig eller kvinnlig medlem av släkten eller till någon i släkten ingift kvinnoperson. Flere av föremålen kan därtill inte av kronologiska skäl anknytas till Isak Brenner som ju avled 1670. Fat nr 5 och flaskan nr 10 är nämligen tillverkade av Erland Bengtsson Ståhlfof, som inledde sin verksamhet år 1670, fat nr 6 av Mårten Rochus bär årstämpeln 1698 och fat nr 8 gjort av Bengt Christierson Ståhlström, årsbokstaven för år 1704. De två sistnämnda faten kan inte heller ha haft Henrik Brenner (d. 1689) som ägare.

Angående de bomärken som klumpigt inristats i botten på några av tallrikarna (fig. 11a-c), men också i brättet på fat nr 1 kan man endast konstatera, att de flesta företräder en enkel och allmän timglasformad typ, vilken inte som sådan föranleder några vidlyftigare kommentarer. I fråga om kvalitet rimmar dessa ristningar illa med de omsorgsfullt utförda graveringarna vilket tyder på, att de utförts betydligt senare än dessa, måhända under en tid då tennet inte mera ansågs värdefullt.

Om man utgår ifrån, att tallrikarna nr 1, 3 och 4 inte avyttrats av Henrik Brenner, hans första hustru Susanna Jemps eller hans andra hustru Catharine Höök eller stulits från någon av dessa kan man förmoda, att de efter Henrik Brennars död gått vidare i släkten som arvegods. Enligt Magnus Brennars släktutredning hade Henrik Brenner tre barn i sitt första äktenskap (Brenner 1912, s. 21). Dessa voro:

1. Isak Brenner, kapellan i Närpes, f. 1682, d. 1742. Gift 1. med Brita Thauvonius f. 1692, 2. år 1723 med Magdalena Hoffrenius, 1705–1732. Bägge äktenskapen barnlösa.
2. Christina Brenner, gift 1685 med tobaksinspektorn Jakob Angerman d. 1686. Äktenskapet barnlöst.
3. Susanna Brenner, gift 1691 med tullskrivaren Erik Zachrisson d. 1693. Äktenskapet barnlöst.

Brenners släktutredning har år 1922 kompletterats av Karl Hedman (Hedman 1922, s. 150). Enligt Hedman hade Henrik Brenner ytterligare ett barn, som begrovs i Vasa 16. 2. 1672 medan hans första hustru Susanna Jemps jordfästes 21. 12. 1672. Hedman förmodar vidare att Henriks dotter Susanna avled år 1696.

Enligt *Genealogia Sursilliana* var Isak Brenner (d.y.) född 1682. Årtalet för ingåendet av hans första äktenskap är okänt, andra gången gifte han sig 1723. Han avled i Korsnäs 1742. Systrarna Christinas och Susannas födelseår är

Monumentum Familiae BRENNERLÆ, prout in Civitate VASÆ templo, in Bothnia orientali conspicitur.

Fig. 13. Kopparstick efter släkten Brenners votivtavla i Vasa kyrka. Ur Sophia Elisabet Brenners »Poetiske dikter» I, Stockholm 1713. Kristusfiguren är stucken av Johan van den Aveelen, porträtten av Elias Brenner. Foto museiverket.

okända. Christina gifte sig 1685 efter att till dess ha vistats i hemmet. Mannen dog redan följande år 1686 medan ett barn Susanna kristnades 16. 5. 1685 (Hedman 1922, s. 150). Såvida Christina gifte sig »efter att ha vistats i hemmet»

vid exempelvis 20 års ålder (sannolikt senare) bör hon ha varit född omkring år 1665. Systemen Susanna åter gifte sig 1691 »efter att till faderns död 1689 ha vistats i hemmet» och därefter under åren 1690 och 1691 hos en släkting i Vasa (Brenner 1922, s. 21). Mannen, Erik Zachrisson, avled redan 1693 (Luukko 1971, s. 69). Om man antager att också hon gifte sig vid 20 års ålder kan hon ha varit född ca 1671.

Enligt det ovensagda skulle Christina Brenner ha varit äldre än Susanna. Om man emellertid betänker, att Susanna vistades hemma till faderns död, vilket ju ofta, men inte nödvändigtvis, varit den äldsta dotterns lott samt att hon bär namnet Susanna liksom sin mor Susanna Jemps och mormor Susanna Wernberg är det inte otänkbart, att ordningsföljden varit den motsatta. I detta skede får man dock nöja sig med att konstatera, att såväl Christina som Susanna torde ha haft Susanna Jemps som mor medan brodern Isak säkert är yngst och född i Henrik Brenners andra äktenskap med Catharina Höök.

Såsom ovan konstaterats avled Susanna Brenner antagligen år 1696, varför hon inte kan ha ägt tallriken nr 6 från år 1698 eller fat nr 8 av år 1704. Christina Brenners dödsår är okänt. I Hedmans notis från år 1922 nämns dock med hänvisning till Bergholms Sukukirja som en intressant uppgift följande: »I Kuru begrovs 1739 83 år gammal kapellanens i Ruovesi Henrik Eriksson Frosterus (d. 1735) änka Kristina Brenner.» (Se också Jokipii 1959, s. 465.) Den sistnämnda var m.a.o. född 1656 och kan åtminstone teoretiskt sett vara identisk med Henrik Brenners dotter Christina, vilken alltså skulle ha gift om sig.

Av fyndbeskrivningen ovan har framgått, att tallrik nr 8 tidigast har kunnat nedläggas år 1704, vilket ger en direkt *terminus post quem* för hela fyndet. Nära i tid ligger även fat nr 6 (1698) samt det av Ståhlfort 1670–1697 tillverkade fatet nr 5 och flaskan nr 10. Om Ståhlfort vet man dessutom, att hans änka fortsatte verksamheten fram till år 1705. Då de äldsta tallrikarna tillhör slutet av 1660-talet och 1690-talet innehåller skatten föremål från en tid av ca 35 år. Fyndet uppvisar m.a.o. inte någon speciellt stor kronologisk spridning och det förefaller troligt, att det representerar en enhet även om endast hälften av faten kan tillskrivas en och samma släkt.

Då skatten hittades år 1962 framkastade man hypotesen, att den nedlagts i samband med Stora Ofreden eller att den utgör stöldgods. Ehuru inga myntskatter från 1700-talet hittats i Kuru socken (Sarvas 1967, s. 23 ff.) finns det likväl flere uppgifter om, att sockenborna gömde undan värdefull lösegendom i samband med krigshändelserna. Kuru – trakten skonades visserligen från ödeläggelse under det ryska anfallsskedet men blev föremål för härjning vid de ryska truppernas återmarsch från Österbotten år 1714. I samband härmed undangömdes t.ex. i såväl Ruovesi som Keuruu kopparkittlar, spannmål m.m. lösegendom, men gömställena kunde av allt att döma relativt lätt uppletas av de ryska trupperna (Jokipii 1959, s. 543 f.). Speciellt vanligt synes nedläggandet av sådana skatter ha varit i Kuru år 1716, då den partigångarverksamhet som förekom i denna del av landet för en tid koncentrerades till Kuru. Jokipii har framhållit, att detta undangömmande kan

förliskas vid ett slags passivt motstånd, vilket dels skedde av fruktan för att bli föremål för röveri dels för att undgå en betungande beskattning (Jokipii 1959, s. 555).

Om föremålen emellertid tillhört Isak Brenner d.y., som ju dog 1742 kan detta troligen inte vara fallet något som även gäller i det fall, att den i Kuru år 1739 begravda Kristina Brenner är identisk med Henrik Brenners dotter Christina. Emedan Isak Brenner bodde i Korsnäs vid sin död år 1742, han utnämndes till kaplan 1722, har han knappast vistats i Kuru vid tiden för Stora Ofreden och Christina Brenner skulle antagligen ha försäkrat sig om att de undångömda föremålen skaffades till rätta. Vare sig »familjetennet», som ett sådant är förf. benägen att tolka fyndet, tillfallit Isak eller Christina vilka avled utan att efterlämna kända bröstarringar kan man blott i dag konstatera, att föremålen i sig inte förmår förtälja något mer om deras fortsatta öden.

Tradition

Samma månad som fyndet gjordes och föranlett av detsamma erhöll Arkeologiska kommissionen ett brev, som antagligen på grund av vissa detaljer i sitt innehåll betraktades med så stor skepsis, att det endast kvitterades med ett artigt tack och arkiverades. Brevet som omfattar fyra handskrivna sidor på rutigt papper i formatet A4 lyder i förf. översättning som följer (understreckningarna är brevskrivarens egna):

Loimaa 27/5 -62

Arkeologiska Kommissionen
Nationalmuseum, Helsingfors

Berör tennfyndet från Kuru

Med anledning av det fynd av tenn- och kopparföremål som nyligen gjordes i en grotta vid Peuravuori i Keihäsjärvi i Kuru, vilket jag nu känner till endast genom uppgifter i tidningspressen och en veckotidnings likaså nyhetsbetonade reportage sänder jag er i denna form några traditionsuppgifter som ansluter sig till ifrågavarande fyndplats och -föremål. De avviker väsentligen från de teorier som framlagts angående föremålens ursprung och nedläggningstid och, som jag tror, även från specialisternas åsikter.

Berättare har varit min mormor Maria Fält född 1861, så vitt jag förstår i Ruovesi, vilken åtminstone från och med 1865 fram till sin bodde i Vampula.

Vid den tid då familjen dröjde i Ruovesi bodde den i »Ruovesi barkbrödsområde», d.v.s. på Vilppula-sidan vilket bör uppfattas som en temporär boplats, emedan den var på väg söderut från Närpes.

Enligt traditionen hade släkten inte bott längre i Närpes än några hundra år emedan den hade flyttat dit från Närpis hemman i Karinai av Marttila moderförsamling. Överflyttningen till Österbotten berodde på de religiösa och socialsambärliga förhållanden som rådde under häxprocessernas tid. Återfärden söderut berodde även den delvis på sociala faktorer och i första hand på den dåliga årliga äringen som också drabbade Närpestrakten. I Norra Satakunta som var en mellanetapp på färden skall man aldrig ha bärgat en tillräcklig

spannmålsskörd och därför rådde här en regelrätt hungersnöd redan före de hungerår som 1864–67 drabbade hela landet.

Under denna tid strävade en grupp av släkten söderut och färdades mot Nedre Satakunta och Egentliga Finland. Min mormor påpekade, »att brödet satt så hårt åt att man inte ens kunde få sådant för penningar, då bröd helt enkelt inte fanns». Reserutten från Ruovesi gick via Hämeenkyrö–Kuru–Sastamala–Karkku–Huittinen och för min mormors fars och hans familjs del slutade resan i Puhola by av Vampula kapell i Huittinen.

Berättelserna om hur tennföremålen undangömdes i en grotta i den mörka skogen i ödemarken i Kuru kapell »ca 6 svenska verst från kyrkan» hänför sig till resans detta skede. Föremålen hade liksom penningen förlorat sitt värde emedan den enda åtrådade varan, brödet, inte kunde skaffas för sådana i trakten. Hästarna som utfordrades med grankvistar orkade inte draga något mer än de sjuka och de barn som inte orkade gå; alla de som orkade fick lov att vandra bakom slädarna. Värdeföremålen hade alltså gömts under särdeles dramatiska förhållanden.

Angående tennallrikarnas vikt berättade min mormor att de tyngsta vägde över tre gamla skålpund och dessa orkade inte ett svagt barn sittande vid bordet lyfta med sina händer.

Ytterligare uppgifter om gömstället: då föremålen gömdes skall grottan ha varit öppen men den kunde inte under vintern göras omärkbar. Grottan tillslöts först under våren då man också avhämtade de penningar som lämnats på gömstället medan tennföremålen fortfarande lämnades kvar.

Enligt vad som berättats har de stenar som nu blockerar grottans öppning inte rasat utan de har med fyra mäns styrka rullats upp för branten för att täcka öppningen och förvilliga andra.

Hungeråren 1864–67 gallrade genom döden de personer som kände till gömstället så, att ingen direkte visste dess läge. Endast traditionen bevarades och också den endast hos ett fåtal.

Detta har berättats för mig för 47 eller 48 år sedan och inte ens då direkt; jag endast lyssnade, medan den egentliga lyssnerskan var värdinnan Emma Anttila från Salmenoja by i Vampula. Men min mormor avslutade sin berättelse för henne med orden: »Jag berättar detta för dig medan den här pojken hörde på, på det att han skulle lyssna noggrannare. Sådant som man förtäljer en annan lyssnar också en kläpp på och minns bättre vad som sagts än om man förtäljer det direkt till honom».

Enligt vad som berättas skall föremålen härstamma från Närpis i Karinainen, Marttila och vara från den tid då flykten till Närpes skedde. Det var också tal om deras tillverkningsort. De äldsta härstammar åtminstone från tiden för kristendomens införande, ja ännu äldre. Bland dem borde det finnas sådana som tillverkats av Bolgarerna i Donaubäckenet samt av utomeuropeiska judar och egypter. Min mormor framhöll speciellt, att då de en gång hittas kommer framförallt frågan om deras tillverkningsstid och-ort att bli föremål för debatt.

I fråga om det sistnämnda, vilket ingalunda är den enda förutsägelse (ennuste) eller åsikt som ansluter sig till hela traditionen kring föremålen anser jag det inte vara anledning att beröra.

Jag är övertygad om att mina hågkomster inte kommer att väcka något intresse hos dem som undersöker och daterar föremålen men jag är också säker på, att »Christin Persdotters» identitet kan fastställas bara man tillräckligt bemödar sig därom och fördomsfritt förhåller sig till tillförlitligheten hos dessa hågkomster som inte kan bevisas.

Högaktningsfullt
Akseli Kuoppala

Akseli Kuoppala
os. Loimaa
Valtion Viljavarasto

För förf., som av en händelse år 1977 kom att intressera sig för tennskatten från Kuru, stod det från början klart, att Akseli Kuoppalas brev, sina fantasifulla uppgifter om tennföremålens tillverkningstid- och ort till trots, föreföll att innehålla så många »riktiga» detaljer att det utan tvekan förtjänade en fördomsfri prövning. Antingen var brevet en ren bluff eller så refererades i detsamma en familjetradition innehållande en kärna av sanning, eventuellt omgiven av omedvetet förvrängda detaljer, vilka kanske kunde skrivas på glömskans konto, t.ex. förorsakade av skribentens höga (?) ålder. Brevet relaterade ju en situation som inträffat 47–48 år tidigare, d.v.s. åren 1913–1914.

För brevets äkthet talade bl.a. följande fakta. Brevet relaterade en konkret situation, skribenten namngav sin mormor samt den person som var närvarande då den förra berättade om fyndet, familjens färdrutt var noggrannt angiven, uppgifterna som släktens härstamning överensstämde med de fakta man kunde erhålla genom ett studium av fyndet och skribenten var inte rädd för att framlägga åsikter som kunde avvika från specialisternas uppfattning. Klart felaktiga var däremot skribentens angivelser om fyndplatsens belägenhet i förhållande till Kuru kyrka; de i brevet nämnda 6 svenska versten gör ca 16 km, medan platsen de facto ligger omkring 4 km från kyrkan, samt teorierna om tallrikarnas tillverkningstid- och ort. Det torde å andra sidan vara klart, att skribentens mormor inte kunnat tyda tennstämplar varför hennes berättelse till denna del kompletterats med uppgifter tagna ur luften.

Brevet föranledde dock även många frågor. En av de första var vilka bevekelsegrunder skribenten hade att binda sin släkt vid fyndet. Var brevet endast ett utslag av fåfänga, var det fråga om att glorifiera släktens förflutna eller var det helt enkelt ett hugskott? En misstanke kunde man i alla fall med största sannolikhet avskrika; brevet kan inte ha skrivits för någon ekonomisk vinning. I likhet med vad fallet kan vara i fråga om förfalskningar av föremål, vilka dock minst lika ofta tillverkats för att bevisa en omöjlig hypotes, för att testa specialisternas vakenhet och intelligens eller blott och bart för ärans skull, är sådana postförsändelser och telefonsamtal inte okända för museifolk. De brukar dock ofta utmytna i ett konkret krav uttryckt i reda penningar. Så var inte fallet denna gång.

En annan fråga förf. ställde sig var naturligtvis om de sakuppgifter skribenten anför kan vara tagna ur samtida tidningsnotiser; skribenten berättar ju att han läst om fyndet i tidningspressen. Den tredje frågan av vitalt intresse var självfallet om uppgifterna kunde kontrolleras eller kompletteras, d.v.s. var skribenten ännu i livet.

Angående uppgifter om fyndet i dagspressen finner man, att detsamma omnämnts åtminstone i följande tidningar: Keskisuomalainen 16. 5. 62, d:o 17. 5. 62, Helsingin Sanomat 17. 5. 62, Keskisuomalainen 19. 5. 62., Satakunnan Kansa 19. 5. 62, Aamulehti 19. 5. 62, Uusi Suomi 20. 5. 62 och Keskisuomalainen 12. 7. 62. Ingen av dessa notiser innehåller dock några uppgifter som ansluter sig till släkten Brenner, däremot nog andra släkter. I de flesta nämns blott, att tallrikarna har inskriptioner, bl.a. Chirstin Persdotter samt att fyndet

antagligen nedlagts i samband med Stora Ofreden. Det är naturligtvis möjligt, att tennskatten beskrivits närmare i någon annan tidning men det är föga troligt att man i såfall skulle ha utrett släkten Brenners härstamning ända till den förmodade utgångspunkten i Marttila socken.

I februari 1978 lyckades förf. spåra Akseli Kuoppala, vilken levde som pensionär i Loimaa.² På ett första brev avsänt 21. 2. 78 erhöll förf. inte något svar men ett andra brev av den 6 april 1978 resulterade i ett den 10 april daterat svar. Kuoppala skriver, att han nog erhållit förf. första brev men då det förflutit över femton år sedan fyndet gjordes och hans brev till nationalmuseum har han inte ansett det så viktigt att besvara det på stunden. Kuoppala fortsätter: »En släktutredning från mig bakåt medför kanske oöverstigliga hinder, emedan mitt och min mors släktnamn ärvts på mödernet i åtminstone 150 år. De har som man nuförtiden säger varit u.ä. barn. Bl.a. försökte min son reda ut vår släkt men konstaterade för mig: »Far, i vår släkt kommer man inte längre än till dig och mor». Kuoppala meddelade att han gärna lät sig intervjuas men att han ville få frågorna på förhand, emedan han så ofta blivit missförstådd och att intervjun bör tagas upp på magnetofon samt att därför behövdes minst ett entimmes band.

Under de följande åren utväxlade förf. några brev med Kuoppala – senast i januari 1983 – men av svaren att döma hade han inte mera några ytterligare minnesbilder i anslutning till fyndet. Då en intervju inte kunde förväntas belysa själva huvudfrågan dess närmare, fann förf. för gott att avstå från en sådan. År 1962 hade situationen måhända varit en annan och man kan blott beklaga, att en sådan inte företogs vid samma tid som fyndet kom i dagen.

Slutord

I det föregående har ett flertal personer passerat revy, börjande med Matts Brenner i Marttila och slutande med Akseli Kuoppala i Loimaa. Berättelsen uppvisar dock luckor och det är för närvarande – måhända för all framtid – omöjligt att utreda, huruvida den av den senare refererade släkttraditionen är uppdiaktad eller sann. I det förstnämnda fallet illustrerar traditionen i sista hand lekmannens strävan, att alltid förklara det okända, att prestera en lösning på besvärliga problem, även om detta sker på sanningens bekostnad. Såvida traditionen åter är med sanningen överensstämmande, erhåller man genom tennfyndet ett exempel på, att en muntlig tradition rörande en släkts rötter kunnat bevaras i drygt fyrahundra år, vilket i och för sig inte är omöjligt. Det är dock inte uteslutet, att denna del av traditionen är sekundär medan den primära beståndsdelen endast berör händelserna kring och tidpunkten för föremålets gömmande. Enligt sagesmannen gömdes skatten ca 1864–67 då hans mormor var tre-sex år gammal. Sålunda skulle traditionen täcka drygt ett-hundra år, vilket onekligen förefaller mera plausibelt. I detta fall erhåller vi genom tennskatten från Kuru den nyttiga lärdomen, att skattgömmor vilka

genom sina yngsta föremål bäst kan sammanbindas med händelser under Stora Ofreden, i själva verket kan ha gömts undan av andra orsaker vid en betydligt senare tidpunkt.

NOTER

¹ Av övriga tennskatter bestående av två eller flere tennföremål (tennstop undantagna) äldre än, eller samtidigt med Kuru-skatten kan följande nämnas: N e d e r v e t i l. År 1921 påträffade Emanuel Hansen i Pello by av Nedervetil socken i samband med plöjning en trave bestående av 14 tenntallrikar. Fyndet rekvirerades till nationalmuseum och arkeologiska kommissionen inlöste fyra tallrikar (NM 7970: 1–4) medan tio returnerades till upphittaren med motiveringen, att »de alla äro lika nr 3» (nedan). De fyra inlösta tallrikarna är 1. Bredbrättad tallrik från 1600-talets slut av oidentifierbar holländsk mästare. 2. Bredbrättad tallrik tillverkad i slutet av 1600-talet av den i Stockholm verksamme tenngjutaren Nils Nilsson. I brättet har ingraverats initialerna A · A / S · HH. 3. Bredbrättad tallrik med nötta stämplor tillverkad i London under 1600-talets senare hälft. 4. Bredbrättad tallrik tillverkad i slutet av 1600-talet i Stockholm av J. Johansson. Såvida identifieringen år 1921 är med sanningen överensstämmande har fyndet m.a.o. innehållit elva likadana engelska tallrikar, en holländsk och tvenne i Stockholm gjutna. I kronologisk mening är fyndet sällsynt enhetligt; samtliga föremål härstammar från 1600-talets slut.

R i s t i j ä r v i. En något annorlunda sammansättning än fyndet från Nedervetil har en skatt som hittades vid dikesgrävning i sank mark, ca 100–150 m från sjön Pakarilahtis östra strand i Ristijärvi kyrkby (NM 51057: 1–4). I fyndet ingår följande föremål: 1. Tvenne ljusstakar av tenn tillverkade i Stockholm av Hans Moriz (1652–1688). 2. Tvenne tenntallrikar gjorda i Åbo av Bengt Christierson Ståhlström år 1701. 3. Ljusstake av koppar från tiden omkring år 1700 och ljussax av mässing.

P e r n å. Från Isnäs i Pernå socken kommer ett fynd bestående av fem tenntallrikar funna av torparhustrun H.S. Lönnqvist (NM 1929b). Av tallrikarna är en förfärdigad i Stockholm av Petter Andersson (1657–1695) medan de fyra övriga är av holländsk tillverkning.

P o j o. Fem tenntallrikar har även hittats i Böhlekärr benämnda träsk på Böhle säteris mark i Pojo socken. Fyndet gjordes redan år 1880 (NM 2783). Fyra tallrikar är gjorda i Stockholm av Vieth Drenckler och en av den ovannämnde Hans Moriz. I brättet på den sistnämnda har ingraverats ett alliansvapen för Arvid Arvidsson Björnram och Märta Axelsdotter Stålarv (Cleve 1946, s. 57 ff.).

P y h ä j o k i. I Yppäri by av Pyhäjoki socken i Uleåborgs län hittade bonden Frans Kaipaluoto vid säningsarbeten den 2 juli 1921 tvenne tenntallrikar (NM 7929: 1–2) av vilka den ena har oidentifierbara stämplor medan den andra är gjord av Hans Moriz.

K o s k i. En ofta i litteraturen avbildad tenntallrik (NM 2130; t.ex. Heinonen & Vuoristo 1964, s. 141 där tallriken emellertid felaktigt uppges vara funnen i Viborg) härstammar från Koski socken i Tavastlands län. Den inlämnades till Finska fornminnesföreningen år 1882 tillsammans med »fem fullkomligt likadana» tallrikar (Finska fornminnesföreningens protokoll 2. 5. 1882) och uppgavs vara funnen vid plöjning 40–50 år tidigare på Kurjala gårds marker. De fem övriga tallrikarna returnerades till upphittaren. Den i museet uppbevarade tallriken är tillverkad i Danzig och dateras genom en inskription till år 1585. I brättet har ingraverats alliansvapen för Arvid Henriksson Tavast och hans hustru Margareta Martinsdotter (se t.ex. Ramsay 1909). Fyndplatsen är naturlig då Arvid Tavast var herre till Kurjala. Han avrättades år 1599. Förf. har inte varit i tillfälle att granska de fem returnerade tallrikarna, av vilka åtminstone två bevarats hos ättlingar till den ursprungliga ägaren. Enligt uppgift är åtminstone en av dessa tallrikar betydligt större än den som ingår i nationalmuseets samlingar.

² Akseli Kuoppala, f. 14. 10. 1903 i Alastaro, vilken vid tiden för sin pensionering tjänstgjorde som lagerkarl vid Statens spannmålsförråd i Loimaa, var under åren 1956–1959 en mycket aktiv sagesman inom ramen för f.d. arkeologiska kommissionens numera museiverkets insamling av folktradition. Han deltog redan i den första insamlingen K 1 (Minns ni den gamla storstugan) och

insände ett material omfattande 563 s., för vilket han erhöll II pris. I samband med frågelistan K 3 inkom 187 s., vilka renderade honom ett V pris, listan K 6 111 s. och A8 131 s., eller sammanlagt 992 s. folktradition. Svaren berör i huvudsak förhållandena i Loimaa, Alastaro, Mellilä, Vampula och Hämeenkyrö och i desamma refereras ofta till sagesmannens mormor Maria Fält. I förbigående nämner Kuoppala, att även hans mor, liksom han själv är född utom äktenskapet; mormoderns man skräddaren Fält var nämligen inte sagesmannens morfar. I några sammanhang refererar Kuoppala även till den i brevet av år 1962 nämnda värdinnan Emma Anttila i Salmenoja by. Kuoppalas text kännetecknas dels av detaljer dels av friare skildringar och i underfrågan till K 1 »Stugor som jag bott i» är berättelsen stundom osammanhängande. Kuoppala förefaller dock vara en boren om också mångordig berättare. Riktigheten i hans sakuppgifter har inte, såvitt det är förf. bekant, någonsin ifrågasatts.

LITTERATUR

- Aspelin, Eliel, 1896. *Elias Brenner. En forskare och konstnär från Karlarnes tid*. Helsingfors.
Brenner, Magnus, 1912. *Släkterna Brenner i Finland jemte förgreningar utom landet*. Helsingfors.
Cleve, Nils, 1946. Vad ett tennfat kan avslöja. *Genos* 1946.
Gahlnbäck, J., 1925. Zinn und Zingiesser. *Finska fornminnesföreningens tidskrift XXXV*.
Hedman, Karl, 1922. Genealogiska notiser hemtade ur Vasa kyrkböcker. *Genealogiska samfundets årsskrift VI*.
Heinonen, J., & Vuoristo, O., 1964. *Antiikkikirja*. Helsinki.
Jokipii, Mauno, 1959. Eräkaudesta Isonvihaan. Ingår i *Vanhan Ruoveden historia*. Kirj. N. Söyrinki, Ville Luho ja Mauno Jokopii. Vammala.
Luukko, Armas, 1945. *Etelä-Pohjanmaan historia III*. Vaasa.
Luukko, Armas, 1971. *Vaasan historia I*. Vaasa.
Pylkkänen, Riitta, 1954. Isonkyrön vanha kirkko. *Kytösavut VI*.
Pylkkänen, Riitta, 1970. Barokin pukumuoti Suomessa 1620–1720. *Finska fornminnesföreningens tidskrift 71*.
Ramsay, Jully, 1909. *Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden*. Helsingfors.
Sarvas, Pekka, 1967. De finska mynnskatterna från 1700-talet. *Nordisk Numismatisk Årsskrift 1967*.